

ФІЛОСОФСЬКІ НАУКИ

УДК 37.013.73:159.923.2

DOI: 10.15587/2313-8416.2015.37630

МОТИВАЦІЙНІ МЕХАНІЗМИ РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ ШКОЛЯРА В УМОВАХ СТАНОВЛЕННЯ НОВОЇ ФІЛОСОФСЬКО-ОСВІТНЬОЇ ПАРАДИГМИ© **І. М. Безена**

В статті окреслюється філософсько-освітня парадигма пошуку нових підходів у процесі самореалізації особистості в шкільний період, мотиваційні механізми розвитку особистості. Адже саме соціальні мотиви пов'язані з певними взаєминами між людьми в процесі навчання. Мотиви та їх сфера формуються на основі особистісних інтересів, потреб, ідеалів та цінностей

Ключові слова: самореалізація особистості, мотиваційна модель, процес індивідуалізації, особистісні інтереси, індивідуальні мотиви

This article outlines the philosophical and educational paradigm of search of new approaches in the process of personal fulfillment in school period and motivational mechanisms of personality development. It is based on the idea that social motives are associated with certain relationships between people in the learning process. Motives and their scope are formed on the basis of personal interests, needs, ideals and values

Keywords: personal fulfillment, motivational model, individuation process, personal interests, individual motives

1. Вступ

Інноваційний розвиток суспільства неможливий без позитивних тенденцій та системної стратегії і роботи у освітній сфері. Зміни та реформи в шкільній освітній сфері вже назріли, але постає питання щодо проблем, які потрібно розв'язати, здійснити визначення стратегії та тактики реформування, розробити конкретні програми дій структур, що працюють у цій сфері, та визначити коло суб'єктів, які будуть вивчати, визначати та пропонувати конкретні пропозиції щодо поступовості дій учасників та організаторів освітньої діяльності в ході реформ. У зв'язку з цим виникає необхідність виявлення тенденцій щодо наукового та філософського осмислення стану речей у шкільній освіті та в контексті розкриття особливостей розвитку особистості школяра і його мотиваційних механізмів в умовах становлення нової філософсько-освітньої парадигми.

Важливим є також питання щодо того, наскільки спроможна філософія освіти стати в сучасному українському суспільстві генератором продукування нових педагогічних ідей та навчальних технологій щодо перспектив розвитку освіти, стати визначальним щодо індивідуального та особистісного розвитку школярів у загальноосвітніх напрямках, у пошуку мотиваційних механізмів розвитку особистості школяра і самореалізації особистості.

Мета статті полягає в розкритті мотиваційних механізмів розвитку особистості школяра, через соціальні мотиви в ході навчання, пов'язані із взаєминами між учасниками освітнього процесу. Завдання статті – через осмислення змісту роботи знайти шляхи формування мотивації навчання.

2. Постановка проблеми

У сучасних умовах розвитку інформаційного суспільства якісно по-новому розглядається пробле-

ма розвитку особистості і використання людського потенціалу. Суспільству для якісного розвитку потрібні відповідно сформовані мотиваційні елементи потенціалу особистості, людини організованої та дієвої. Виходячи з цього постають нові вимоги до самостійності, ініціативи та конкурентоздатності особистості. Психологія розвитку людини вивчає стадії особистісного становлення, закономірності їх зміни, періодизацію психічного розвитку, вплив життєвих факторів на розвиток індивіда (середовища та спадковості, навчання та зростання, рушійні сили та умови розвитку з урахуванням культурно-історичних і соціальних умов) тощо. Необхідно відмітити, що коли змінюється філософія людини, тоді змінюється й філософія освіти, особистісний розвиток, теоретичні подання про те, як допомогти людині стати тим, ким вона може й ким їй варто бути, утверджується стійка мотивація до оволодіння певними знаннями і професійними навичками, наполегливими діями особистості до окресленої мети.

Мотиви та її сфера формуються на основі особистісних інтересів, потреб, ідеалів та цінностей. Саме соціальні мотиви в процесі навчання пов'язані із певними взаєминами між людьми (учнями і педагогами, вчителями і батьками, учнями і батьками). Сучасне суспільство потребує виховання особистостей, здатних практично, творчо та динамічно розв'язувати різноманітні професійні та життєві проблеми, спроможних до самореалізації та постійного самовдосконалення.

3. Літературний огляд

Гуманна педагогіка дослідженнями В. Сухомлинського, В. Шаталова, І. Волкова, Ш. Амонашвілі, С. Лисенкова, Є. Ільїна та інших, визначила формування високих моральних норм та відповідних життєвих дій людини-особистості, шляхи реалізації

ціннісних основ людини, особистості, її гідності, індивідуальної неповторності, формування творчих можливостей людини, її інтелектуальної свободи, створення максимально сприятливих умов для розкриття особистості.

Активне усвідомлення власного потенціалу, життєвих планів, цілей, цінностей, яке припадає на юнацький вік, час відповідного життєвого самовизначення особистості, знайшли своє дослідження у працях Л. Божович, С. Головаха, І. Кона та ін. [1, 2].

Проблеми розвитку та становлення особистості, вплив освітньої системи на вказані процеси мають сучасні дослідження В. Андрущенко, С. Клепка, М. Романенка, І. Фролова, В. Креміня, Б. Братаніча, Л. Парашенко, С. Максименко, М. Ватковської, І. Подласий, О. Фролової, Л. Ткаченко, В. Гузя, І. Бе-ха, С. Верещак, А. Яковлева, Л. Сердюк та ін. [3–5].

4. Мотиваційні механізми як визначальний фактор розвитку особистості школяра

Процес включення індивіда в соціальні стосунки досить тривалий та потребує практичної роботи всіх учасників навчально-виховного процесу (вчителів, батьків, громади та особистості). Соціалізація особистості потребує особливого ставлення від школяра і педагога, кропіткої взаємної роботи направленої на здобуття знань, умінь та навичок, набуття уміння та здатності школяра спілкуватися і взаємодіяти з іншими індивідами.

Філософія освіти працює в першу чергу над формуванням світогляду людини як особи – унікальної та неповторної. Із свободою людини та вибором сенсу життя пов'язана її власна внутрішня активність і творча діяльність, які виступають головними чинниками процесу самореалізації особи, її соціалізації в суспільстві. Небувале зростання обсягу інформації вимагає від сучасної людини таких якостей, як ініціативність, винахідливість, підприємливість, здатність швидко і безпомилково приймати рішення, а це неможливо без уміння працювати творчо і самостійно. Школа відповідно через гуманістичну педагогіку повинна відреагувати на ці запити суспільства.

У контексті гуманістичної освітньої парадигми принципово іншою варто розуміти і позицію педагога, якому належить бути не засобом, а визначальним чинником навчального процесу, соратником і супутником дитини на шляхах освітнього пізнання. Дослідження показали, що продуктивність освіти значно підвищується, якщо у учнів формуються не розрізнені вміння (виконувати окремі дії, операції, вирішувати частину завдання), а узагальнені, засновані на знанні структури діяльності, на виявленні наукових основ (принципів) цієї діяльності [6]. Гуманістична педагогіка визначає основу самореалізації особистості у її самосвідомості та самоактуалізації. В ході розвитку та самореалізації особистість постійно постає перед дилемою діалектичної суперечності суспільного й індивідуального, об'єктивного і суб'єктивного, біологічного і соціального, суперечності між внутрішнім і зовнішнім. Причому діалектична суперечність суспільного й

індивідуального постає одним із джерел розвитку та самореалізації не тільки окремої особистості, але й усього суспільства. У цій діалектичній єдності соціальне середовище є відносно стійкою стороною, а особистість – динамічним елементом, що забезпечує початок руху через властиве людині необмежене прагнення до більшого й кращого. Тому сутність особистості полягає у визначеній її біосоціальними складовими постійній динамічній діяльності в межах оточуючого середовища. Сутнісні сили особистості здатні до саморозвитку і диктують необхідність прояву в середовищі. Л. Фейєрбах для позначення докорінних елементів людини визначив, що її сутність, яка не є безпосереднім надбанням, продуктом її життєдіяльності, це сили животворчі, визначальні, панівні, абсолютні сили, яким людина не може протистояти [7]. Сутність процесу самореалізації особистості полягає в об'єктивації її сутнісних сил, причому в необхідній об'єктивації. Неможливість ухилення від цього процесу впливає з внутрішньої потреби особистості в самореалізації.

Так, звісно, особистість без суспільства не існує, однак як феномен вона є самою цінною. Те, що особистість робить для суспільства, вона в першу чергу робить для себе. Саморозвиваючись, вона сприяє розвитку суспільства, але так само прогрес суспільства створює сприятливі умови розвитку окремої особистості. Змістом так званої соціальної синергетики є встановлення відповідності між мікрорівнем індивідуальних рішень і макрорівнем колективних процесів.

Кожен індивід, особистість, людина включаючись до навчання має стимулюючу мотивацію до учіння через її розуміння навчального завдання та вміння, які вона отримує в процесі навчання. Важливого значення набуває виділення зовнішніх і внутрішніх мотивів учіння та розгляд мотивації учіння як процесу детермінації і самодетермінації [8].

Мотивацію ми розуміємо, як сукупність внутрішніх і зовнішніх рушійних сил, що спонукають особистість до діяльності, задають межі і форми діяльності, спрямовують активну діяльність на досягнення визначених цілей. Мотивація може бути сильною чи слабкою, може змінюватися в ході діяльності, що відповідно зумовлює зміну поведінки у процесі навчання. На ефективність освітньої діяльності особистості впливає її мотивація, що дозволяє отримувати від навчання максимальну віддачу, а отже – високий кінцевий результат – самореалізацію особистості.

Мотиваційний компонент для кожної людини має своє значення з різними факторами і обставинами, які впливають на хід життєвої справи особистості. Сформульовано різні теорії мотивації особистості (Д. Мак-Клелланда, Ф. Герцберга, В. Врума, Л. Портнера, Е. Лоулера Д. М. Грегора тощо). Одну із моделей мотивації запропонував А. Маслоу. За основу мотиваційних факторів людини або групи він взяв їх потреби, які поділив на п'ять рівнів: перший – охоплює основні потреби фізіологічного характеру (їжа, сон, вода, житло); другий – потреби в

захисті людського існування (потреба в захисті від фізичних та психологічних небезпек з боку навколишнього світу, спокою, стабільності тощо); третій – охоплює потреби соціальних контактів і приналежності до певної соціальної групи (потреби в приналежності, дружбі, любові, отриманні освіти, підтвердженні свого освітнього рівня, потребі у спілкуванні з різних питань на рівних тощо); четвертий – потреби в особистих досягненнях, компетентності, повазі, визнанні, довіри з боку інших членів групи (сприйняття, почуто думку, ставлення як до рівного тощо); п'ятий – потреби особистості у самореалізації – потреби в реалізації своїх потенційних можливостей і зростанні як особистості [9]. Спочатку споживачі прагнуть задовольнити потреби нижнього рівня, потім можуть думати про наступні потреби за значимістю. Тобто фактично взято до розгляду мотиваційні чинники внутрішні по відношенню до суб'єкта. Але є і зовнішні впливи на мотивацію, які впливають на суб'єкта позитивно або негативно. Фактори які негативно впливають на суб'єкта – це так звані демотиватори, які гальмують діяльність особистості у процесі навчання та практичної діяльності, викликають апатію, небажання творчо навчатися, набувати навичок, проявляти ініціативу та займатися самоосвітою. Це такі фактори – рівень культури навчального закладу, умови навчання, відсутність стимулів до навчання, низький рівень педагогічної діяльності, невідповідність оцінки результатів навчання, навчальне перевантаження школярів, неповага до проблем учнів тощо. Мотиваторами можна визначити внутрішні та зовнішні фактори. До внутрішніх факторів можна віднести: рівень знання, вміння, навички, таланти, самоповага, самовираження, самоактуалізація, належність до певної соціальної групи, освітні успіхи тощо. До зовнішніх – можна віднести задоволення від результатів навчальної діяльності та відзначення результативності на рівні навчального закладу, сім'ї, мікро- та макрогрупи, міжособистісні стосунки, перспективи продовження освіти, майбутня робота, заробітна плата та рівень життєвого достатку тощо.

Можна визначити декілька функцій мотивів: спонукальна, організаційна та змістоутворююча. Саме функції мотивів надають процесу навчання школяра певного особистісного змісту. Індивідуальні мотиви пов'язані із прагненням зайняти перше місце у системі міжособистісних стосунків у мікро- чи макросоціумі, мати певний престижний статус чи рівень взаємовідносин.

Беззаперечно, що самореалізацію можна представити як соціально-індивідуальний процес свідомого цілепокладання сутнісних сил на основі життєдіяльності кожної конкретної людини. Особистість є формою існування людини цілісної, здатної до самоактуалізації, саморозвитку, самовизначення, свідомої предметної діяльності і саморегуляції [10].

Самоактуалізація є необхідним чинником повноцінного розвитку людини, і означає усвідомлене прагнення не тільки до максимально можливого розкриття людського потенціалу й

досягнення особистісно-значимих цілей, але і його реалізацію на благо суспільства. Самоактуалізація орієнтована на гармонію людини із самою собою (знаходження сенсу життя, мети, щастя, здоров'я), з навколишнім середовищем (природним і соціальним) і тому означає існування плюс сутність. Методологічною основою розробки концепції самоактуалізації є уявлення про людину як єдність духу, душі й тіла. У цьому контексті самоактуалізація виступає методологічною основою та проєктованим результатом будь-якої освітньої діяльності і стає об'єктом філософсько-освітнього дослідження [3].

Мотиваційні принципи та самоактуалізація починає закладатись в дитині ще у дошкільному віці, формуючи сімейне ставлення з актуалізації дитини до навчання та закладення основ для наступної соціалізації у суспільне життя. Саме родина формує основи ставлення до життя і праці, до іншої людини, до світу, до самої себе. Усі інші соціалізаційні впливи (дитячий садок, школа, соціальне середовище тощо) коригують та формують акценти, або довершують закладені основи в сім'ї. Тому важливо, щоб саме у дошкільні і шкільні роки мотиваційні фактори батьків та навчального закладу співпадали у напрямках і змісті навчання та виховання особистості [11]. Місія філософії у визначенні доречності ідеалів мотиваційних факторів навчання та виховання дитини, а педагогіки – у розробленні навчально-виховних шляхів наближення до окресленого ідеалу.

Складність визначення результативності мотиваційних факторів у освітньому процесі направлену на самореалізацію особистості полягає в тому, що остання не може спостерігатися безпосередньо і об'єктивно. Її важко виміряти в силу високої суб'єктивності, важко контролювати у зв'язку із впливом на ці процеси великої кількості факторів суспільного життя. Визначено дві групи факторів, що впливають на процес самореалізації особистості – фактори залежні від людини (ціннісні орієнтири, готовність до саморозвитку, гнучкість мислення, воля тощо) та не залежні від людини (соціально-економічна ситуація, рівень життя, матеріальна забезпеченість, вплив на людину ЗМІ, стан екологічного середовища тощо) [4].

У ході самореалізації особистість формує, трансформує своє відношення до світу, інших людей, самої себе, керуючись при цьому своєю імпліцитною життєвою філософією, своїм образом світу. Знаходячи мотиваційні фактори та здійснюючи життєвий вибір, людина свідомо або несвідомо виділяє значимі для неї теми життєдіяльності. Людина виступає як активний суб'єкт, що творить свій світ і обставини свого життя. Особистість не просто існує у певних ситуаціях, не просто реагує на них, вона надає обставинам власного змісту, мотивацію наступним діям і таким чином конструює свій життєвий простір [1].

Можна визначити три групи мотиваційних механізмів, які відображають взаємодію навчальної діяльності вчителя й учня. Перша група мотиваційних механізмів – до визначення завдання, суть якого полягає в тому, що зовнішній навчальний вплив перетворюється в навчальне завдання, яке

визначає напрям діяльності учня. Якщо навчальний вплив на учня набуває для нього особистісного змісту (з'являється пізнавальний інтерес, освітня потреба, актуалізується мета), то учень відповідно стає у такий спосіб не об'єктом, а свідомим, активним суб'єктом освітньої діяльності. Друга група – рефлексивні відносини, на основі уявлень учнів про вчителя, створення власного образу і приведення власної поведінки вчителя відповідно до поставлених педагогічних цілей. Третя група – зворотній зв'язок, підкріплення відповіді чи її відхилення, інформування про наявність можливих помилок, результатів діяльності учнів. Нова парадигма філософії шкільної освіти визначає потребу у створенні учневі таких умов, завдяки яким він міг би активно, свідомо і систематично оволодівати новими знаннями та формуватися як високоорганізована, всебічно розвинута особистість в цілому. Засвоєння знань залежить здебільшого від трьох чинників: від того, чого навчають (матеріалу, змісту, систематизації); від того, хто і як навчає (досвіду роботи вчителя, його особистості, його здібностей, подачі матеріалу, конкретної методики, засобів, способів); від того, кого навчають (індивідуальних здібностей учня, його нахилів, цілей, інтересів, учнівської мотивації, цінностей). Крім того, на засвоєння знань впливає особистісне ставлення учня до навчання, увага, усвідомлення навчального матеріалу, індивідуальні особливості тощо [12].

Школяр на різних етапах свого розвитку і освітньої діяльності проходить різнорівневі кластери навчальних дисциплін. Суспільний запит на зростання компетенцій особистості, удосконалення раніше здобутих знань, умінь і навичок, систематизацію освітніх здобутків та вдале їх впровадження у життєвому розвитку, особливо підкреслюють необхідність гуманізації навчально-виховного процесу в школі.

Для успішної творчості потрібні «захопленість», висока особиста мотивація учнів. Тематика практичного дослідження має бути для учня «неформально» цікавою, викликати інтерес, можливість моделювати його дії в реальних життєвих ситуаціях та відпрацьовувати норми поведінки. Вихідні інтереси учнів можуть істотно відрізнятися за вибором предметів, форми занять, тем, проблем. Така різноманітність навчання потребує єдиного методологічного підходу, методологічної бази, яка була б привабливою для всіх [5]. Сьогодні ми є свідками згасання пізнавального інтересу учнів до навчання. Пізнавальна діяльність дає слабкі мотиви до навчання. Тому в даній ситуації виникає суттєва потреба щодо організації процесу навчання, який стимулюватиме стійке почуття інтересу, руху вперед, розвитку тощо. Один із реальних шляхів ще використання інноваційного навчання з використанням ІКТ, роботи в групі (за участю сильніших та слабших за рівнем знань та вмінь), мотивація результатом (пошук конкретних мотивів та способів зацікавлення до досягнення результату) та формування критичного мислення тощо. Кермо мотивації тримають учні та педагоги [2]. Процес

навчання індивіда суспільному досвіду виступає як двосторонній рух: школяр оволодіває готовим, завчасно даним стандартом суспільних знань (навчання), або ті чи інші ідеї для школяра стають загальним досягненням, тобто в деякій мірі суспільним стандартом (творчість).

Засоби реалізації особистісного потенціалу школяра визначають у перспективі сталий розвиток людства у XXI столітті. Гуманістичне розуміння цінності людини і значимості її особистісних освітніх надбань у різні періоди життя, щодо реального засвоєння змісту шкільної програми та якісне її трансформування у життєвій діяльності завжди йшло у різні часи своїми особливими шляхами. Шкільна освіта відчуваючи зміст суспільного замовлення прагне допомогти людині врятуватися від ризиків суспільного життя. На наш погляд, розвиток сучасної шкільної освіти знаходиться в проблемному полі екзистенціалізму і пов'язаний із освоєнням його базових понять: життя і смерть, знання і відсутність знань, дисципліна і анархія, свобода і відповідальність, хочу і треба тощо. Освітня завдання сьогодні полягають в сприянні тому, щоб особа учня розуміла та в неї була постійна потреба у саморозвитку, індивідуальності та відповідальності. Адже відчуження дитини від шкільного освітнього процесу в цілому призводить до негативних особистісних цінностей та занепаду у розвитку особистості, невдачі у самореалізації.

5. Апробація результатів дослідження

Зміст даного дослідження розкривається в двох рівнозначних площинах проблеми: її теоретичне осмислення та практичні напрацювання педагогічної громади. Першим етапом було розроблення теоретично-філософських основ самореалізації школяра та мотиваційних механізмів його розвитку в освітній діяльності: її суті, механізми дії, індивідуально-типологічні особливості і показники цих особливостей.

Питання практики, складала другу частину визначеної проблеми з викладенням її на розроблену нами теоретичну базу власного дослідження. Це відповідно дозволить представити реальну картину щодо практичного вирішення проблеми, а в цілому початок дослідження суспільно значимої проблеми шкільної освіти само актуалізації та самореалізації школяра в ході освітньої діяльності.

Окреслені теоретичні та практичні питання знайшли своє обговорення на Міжнародних та Всеукраїнських науково-практичних конференціях, семінарах, круглих столах та секційних засіданнях, на факультетах та кафедрах комунального закладу «Дніпропетровський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти» та ряді загальноосвітніх навчальних закладів Дніпропетровської області.

6. Висновки

Гуманізація освіти торкається питань навчання, виховання і розвитку особистості учнів, це значить потрібно виявити особистісний зміст при вивченні навчальних дисциплін, визначити і зробити його особистісно орієнтованим та особистісно

значущим. Філософське підґрунтя навчально-виховного процесу складають принципи пріоритету людини як особистості, свободи вибору цінностей, реалізації можливостей саморозвитку, єдності національних та загальнолюдських інтересів, системності, взаємозв'язку теорії та практики, гуманітарного і природничого знання. Не заперечний той факт, що розвиток людини відбувається через її діяльність і починається вона з отримання освіти (дошкільної, шкільної тощо).

Мотиваційні механізми розвитку школяра включають в себе сукупність внутрішніх особистісних і зовнішніх рушійних сил, мотивів та стимулів, що спонукають особистість до активної освітньої діяльності, задають межі та форми навчальної діяльності і спрямовують особистість на досягнення визначених нею життєвих цілей та самореалізації.

Виходячи з положень гуманізації системи освіти, можна сформувати й образ-модель людини антропогенної цивілізації, як результат системи освіти й виховання і, у цілому, соціалізації індивіда, як вільної, гуманної, толерантної, духовно багатой індивідуальності, соціально й професійно мобільної, орієнтованої на творчу самореалізацію у світі культурних цінностей, здатної до адаптації в соціокультурному середовищі.

Розпочата дослідницька робота показала велике розмаїття питань з окресленої наукової проблеми, які потребують додаткового осмислення і викладення висновків у нових дослідженнях з філософсько-освітніх аспектів.

Література

1. Бодалев, А. А. Психология личности [Текст] / А. А. Бодалев. – М.: Изд-во МГУ, 1988. – 188 с.
2. Подласий, І. П. Педагогіка. Новий курс. Книга 1. Загальні основи. Процес навчання [Електронний ресурс] / І. П. Подласий. – Режим доступу: www.booksgid.com
3. Братаніч, Б. В. Самоактуалізація особистості та освіта [Текст] / Б. В. Братаніч, І. Г. Ільченко // Філософські проблеми освіти. Збірник наукових праць. – 2011. – № 2. – С. 13–20.
4. Ватковська, М. Г. Філософсько-освітні засади самореалізації особистості у суспільстві сталого розвитку [Текст] / М. Г. Ватковська // Філософські проблеми освіти. Збірник наукових праць. – 2011. – № 1. – С. 99–111.
5. Кремінь, В. Г. Педагогічна синергетика: понятійно-категорійний синтез [Текст] / В. Г. Кремінь // Теорія і практика управління соціальними системами. Щоквартальний науково-практичний журнал. – 2013. – № 3. – С. 138.
6. Кушнікова, С. В. Гуманізація освітніх інноваційних процесів випереджаючої освіти для сталого розвитку [Текст] / С. В. Кушнікова // Філософські проблеми освіти. Збірник наукових праць. – 2011. – № 2. – С. 111–120.
7. Фейербах, Л. История философии. Собрание

произведений в 3-х томах [Текст] / Л. Фейербах. – М.: изд. Мысль, 1974. – 486 с.

8. Сердюк, Л. З. Діагностика спрямованості мотивації учіння студентів у ВНЗ [Текст] / Л. З. Сердюк // Науковий вісник Миколаївського державного університету ім. В.Сухомлинського: збірник наукових праць. – 2014. – Вип. 2.12. – С. 163–168. – Режим доступу: www.lib.iitta.gov.ua/Serdiuk-2014

9. Маслоу, А. Мотивация и личность [Текст] / А. Маслоу, пер. с англ. – СПб: Питер, 2007. – 352 с.

10. Максименко, С. Д. Психічні механізми самореалізації особистості в медіа просторі [Текст] / С. Д. Максименко // Педагогіка і психологія. – 2013. – № 2. – С. 14–17.

11. Семиченко, В. А. Психологія та педагогіка сімейного спілкування [Текст]: навч. пос. / В. А. Семиченко, В. С. Заслуженюк. – К.: Веселка, 1998. – 214 с.

12. Яремчук, С. В. Психологія навчання і психологічні умови його оптимізації в школі [Електронний ресурс] / С. В. Яремчук. – Режим доступу: www.soccgum.mdpu.org.ua/ir

References

1. Bodalev, A. A. (1988). *Psihologiya lichnosti*. Moscow: Izd-vo MGU, 188.
2. Podlasiy, I. P. *Pedagogika. Noviy kurs. Kniga 1. Zagalni osnovi. Protses navchannya*. Available at: www.booksgid.com
3. Bratanich, B. V., Ilchenko, I. G. (2011). *Samoaktualizatsiya osobistosti ta osvita. Filosofski problemi osviti. Zbirnik naukovih prats*, 2, 13–20.
4. Vatkovska, M. G. (2011). *Filosofsko-osvitni zasady samorealizatsiyi osobistosti u suspilstvi stalogo rozvitku. Filosofski problemi osviti. Zbirnik naukovih prats*, 1, 99–111.
5. Kremin, V. G. (2013). *Pedagogichna sinergetika: ponyatiyno-kategoriyniy sintez. Teoriya i praktika upravlinnya sotsialnimi sistemami. Shchokvartalniy naukovo-praktichniy zhurnal*, 3, 138.
6. Kushnikova, S. V. (2011). *Gumanizatsiya osvitnih innovatsiynih protsesiv viperedzhayuchoyi osviti dlya stalogo rozvitku. Filosofski problemi osviti. Zbirnik naukovih prats*, 2, 111–120.
7. Feyerbah, L. (1974). *Istoriya filosofii. Sbranie proizvedeniy v 3-h tomah*. Moscow: izd. Mysl, 486.
8. Serdyuk, L. Z. (2014). *Diagnostika spryamovanosti motivatsiyi uchinnya studentiv u VNZ. Naukoviy visnik Mikolayivskogo derzhavnogo universitetu im. V.Suhomlinskogo: zbirnik naukovih prats*, 2.12, 163–168. Available at: www.lib.iitta.gov.ua/Serdiuk-2014.
9. Maslou, A. (2007). *Motivatsiya i lichnost*. SPB: Piter, 352.
10. Maksimenko, S. D. (2013). *Psihichni mehanizmi samorealizatsiyi osobistosti v media prostori. Pedagogika i psihologiya*, 2, 14–17.
11. Semichenko, V. A., Zasluzhenyuk, V. S. (1998). *Psihologiya ta pedagogika simeynogo spilkuvannya: Navchalniy posibnik dlya studentiv vishch. navch. zakladiv*. Kiev: Veselka, 214.
12. Yaremchuk, S. V. *Psihologiya navchannya i psihologichni umovi yogo optimizatsiyi v shkoli*. Available at: www.soccgum.mdpu.org.ua/ir

*Рекомендовано до публікації доктор філос. наук Висоцька О. Є.
Дата надходження рукопису 27.01.2015*

Безена Іван Михайлович, старший викладач, кафедра управління загальноосвітніми навчальними закладами, Коммунальний заклад «Дніпропетровський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти» Дніпропетровської обласної ради, вул. Свердлова, 70, м. Дніпропетровськ, Україна, 49006
E-mail: ivanbezna@rambler.ru